

управління України (далі- ЦДАВО України). – Ф.3696. – Оп. 2. – Спр. 9-б.; 18. ЦДАВО України. – Ф. 3766. – Оп. 1. – Спр. 31.; 19. Державний архів Російської Федерації (далі-ДАРФ). – Ф. 130. – Оп. 2. – Спр.525.; 20. Інститут Рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (далі-ІР НАНУ). – Ф. XI.- № 2499.; 21. ЦДАВО України. – Ф.3695. – Оп. 1. – Спр. 100.

І.Ю. Козинець

ЗАХОДИ ГЕТЬМАНСЬКОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ П. СКОРОПАДСЬКОГО ЩОДО ВІДРОДЖЕННЯ ПРОМИСЛОВОСТІ ВОЛИНИ

Акцентуючи увагу на важливості вказаної проблеми, слід зазначити, що в зарубіжній та вітчизняній історіографії є низка робіт, присвячених питанням промислового розвитку України доби Гетьманату. Однак, у ній майже відсутні праці, які б висвітлювали діяльність гетьманської адміністрації Волині в напрямку відбудови промисловості Волинського регіону. Окремі аспекти даної проблеми висвітлені у праці зарубіжного історика В.Трембіцького, де він позитивно оцінює фінансову політику гетьманського уряду та показує фінансовий стан Волинської губернії протягом квітня-грудня 1918 року. У своїй праці автор надає великого значення відновленню роботи транспорту та створенню нових залізничних ліній у регіоні, що сприяло налагодженню торгових зв'язків із Польщею та Німеччиною [1].

За роки незалежності України даній проблемі присвячено низку дисертаційних досліджень. У деяких із них наведені окремі відомості, що стосуються вирішення питання промислового розвитку українських регіонів, здійснення економічної політики місцевою адміністрацією [2]. Однак досі в українській історіографії немає праць, які б комплексно досліджували заходи гетьманської адміністрації щодо відродження промисловості Волині. Тому метою даної статті є показати позитивні зміни у промисловій галузі Волині, які відбулись в період діяльності адміністрації гетьмана П.Скоропадського.

Важливим етапом у реалізації економічних задумів гетьмана П.Скоропадського стало відродження торгівлі і промисловості, яка за роки війни значно знизила свої темпи виробництва, а в окремих галузях і взагалі припинила свій розвиток.

Останнім і рішучим ударом по промисловості стала революція. «Закінчилося руйнування промислового апарату країни, який знаходиться зараз в уламках: збереглися тільки місцями окремі частини цього механізму, але в цілому вигляді, придатного до продуктивної праці, його вже немає», - так оцінював часи початку гетьманування П.Скоропадського голова Ради Протофісу князь О.Голіцин [3]. Відповідно до цих умов і базувалась державна політика, спрямована на нормалізацію діяльності народного господарства, стабілізацію економічного і соціального життя України.

Промисловість Волині, як і всієї України, переживала тяжку кризу. За декілька днів до утвердження гетьманської адміністрації у Житомирі відбулася нарада, присвячена причинам скорочення промислового виробництва, на якій були присутні представники торгових і промислових підприємств. Вони повідомляли, що традиційні галузі промисловості, такі як лісопереробна, шкіряна, тютюнова, борошномельна, цукрова, значно скоротили, а в деяких випадках і взагалі припинили своє виробництво [4].

Голова Спілки лісопромисловців і торговців Волинської губернії М.М.Вайсбурд повідомляв, що на Волині існувало 300 лісопромислових заводів, із яких 100 обслуговувалося паровими лісопильнями, а інші 200 – ручною працею. До настання анархії на цих підприємствах працювало більше 30 тис. працівників. Однак на початок квітня 1918 р. тільки 10% із вказаних підприємств продовжували свою роботу, а 90% частково закрились, частково збанкрутіли [5].

Причиною такого становища галузі, як повідомляв М.М.Вайсбурд, стала анархія, яка до квітня 1918 р. досягнула свого апогею. Самовільне захоплення земель і лісів призвело до повного їх знищення і спустошення. У деяких місцевостях, за свідченням Волинського лісоохоронного комітету, рубку лісу було визнано спустошливою і заборонено на декілька десятків років (Суцанська лісова дача Овруцького повіту, власником якої був Н.А.Денек). Також некомпетентні дії Волинського губерньського земства, спрямовані на відміну всіх лісорубних договорів, ускладнили і без того тяжке становище лісопромисловців [6].

Не кращою була ситуація і в паперовій галузі. Як повідомляв власник рогахівської паперової фабрики М.Г.Воловник, за 1917 рік виробництво скоротилося на 50%, а із 21 лютого 1918 року воно зовсім припинилося. Без роботи залишилося близько 150 осіб [7].

Щоб відновити лісопереробне виробництво і вберегти ліси від самовільного випасу худоби, вирубки і потрав, які у деяких місцях здійснені були на 20-30 років вперед, міністр земельних справ В.Колокольцев і директор лісового департаменту Г.Бурлаков підписали розпорядження, в якому пропонувалося приступити до вироблення нової «Інструкції для влаштування державних лісів України»; негайно створити лісовлаштувальні групи, котрі командувати по всім губерніям для нагляду за лісами, а всі вирубки лісів проводити тільки після повного їхнього обревизування, на що держава виділяла 62000 крб [8]. Рекомендувалося набирати на посади лісничих осіб письменних, бажано колишніх військових. Влада, зі свого боку, повинна була забезпечити їх новими будинками і земельною ділянкою [9].

Вирішення поставлених завдань потребувало чималих коштів. Тому 28 червня 1918 року постановою Ради Міністрів було прийнято рішення про асигнування в розпорядження міністра земельних справ 462000 крб. на потреби лісоулаштування [10], а з метою створення ефективного охорони державних лісів 4 липня 1918 року вийшла ухвалена Радою Міністрів і затверджена Гетьманом постанова про відновлення діяльності лісоохоронних комітетів [11].

Причиною спаду і призупинення тютюнового виробництва на Волині була відсутність сировини – як результат розладу транспорту і нерегулювання робітничого питання. Власник тютюнової фабрики І.Боярський повідомляв, що якщо Україна і надалі буде відірвана від основних ринків сирого листового тютюну – Кавказу і Криму, то на середину 1918 року можлива повна зупинка всіх фабрик. Цифри, наведені фабрикантом, свідчили про різке скорочення потужностей тютюнового виробництва: в 1914 році фабрикою було вироблено 14130 пудів тютюну, в 1915 році – 12718 пудів, в 1916 році – 16657 пудів, у 1917 році – 4495 пудів [12].

Вихід із такої ситуації підприємець убачав у відновленні транспорту - налагодженні зв'язків із Кавказом і Росією; вирішенні конфліктних питань між робітниками та власниками в рамках державного законодавства, що поставило б робітників і власників у взаємовигідні стосунки.

Розуміючи, що від роботи транспорту залежить доля всіх промислових підприємств, український уряд робив усе можливе для її нормалізації. Стабілізація руху потягів українських залізниць стала наріжним каменем промислової політики нової влади. 23 травня 1918 року вийшов «Наказ у справі встановлення нормальних умов праці на залізницях», де було сказано, що «порядкування і поліпшення транспорту стає питанням першої степені державної важності» [13]. А оскільки Волинська губернія розташовувалася біля західних і північних кордонів країни, то налагодження транспортних шляхів, що проходили через її територію, мало для уряду Української Держави не тільки промислове, а й стратегічне значення.

На першому засіданні Міністерства шляхів було ухвалено рішення про будівництво залізничної колії Київ – Шепетівка через Житомир до Радзівілова. На цю справу держава виділила 20160 крб [14]. 14 червня 1918 року вийшла постанова Ради Міністрів про асигнування в розпорядження міністра шляхів 68000 крб. на заміщення під'їзду від станції Новоград-Волинський до міста Новоград-Волинський [15], а 16 липня 1918 року Рада Міністрів ухвалила кредит у 27 млн. крб. на добудову лінії Гришино – Рівне [16].

Щоб забезпечити безперебійну роботу транспорту, 19 липня 1918 року П.Скоропадський затвердив рішення Ради Міністрів про відновлення дії закону 2 грудня 1905 року про покарання за участь у страйках. Відновлений закон також став відповіддю уряду на страйк залізничників, який розпочався на Волині і охопив низку залізничних вузлів України [17].

Одним із важливих завдань гетьманського уряду було врегулювання робітничого питання як ключового компоненту для досягнення соціального спокою у суспільстві та відвернення соціальних вибухів. Для цього в Українській Державі функціонували інститути комісарів праці, фабричних інспекторів та окружних інженерів. Головною ланкою цієї системи були комісари праці, які діяли на основі постанови Тимчасового уряду від 11 липня 1917 року і були підзвітні Міністерству праці. Фабричні інспектори та окружні інженери підлягали Міністерству торгівлі і промисловості. На них покладалося завдання наглядати за виконанням законів про промислову працю та за умовами праці на промислових підприємствах, стежити за дотриманням положень про забезпечення робітників на випадок хвороби і страхування від нещасних випадків; слідкувати за дотриманням правил про відшкодування потерпілим та членам їхніх сімей внаслідок нещасного випадку на фабрично-заводських, гірничих і гірничо-заводських підприємствах. Їм же належало стежити за тривалістю

робочого часу, складати протоколи про порушення чинного законодавства і при потребі виступати обвинувачами в суді. Склад фабричної інспекції за Української Держави залишився практично без змін. Зокрема, старшим фабричним інспектором Волині був С.І.Гасвський, що обіймав цю посаду ще із червня 1910 року [18].

До компетенції місцевих комісарів праці передусім чергу входило допомагати у розв'язанні суперечок і непорозумінь між підприємцями і робітниками та «схиляти їх до миролюбивої згоди шляхом взаємних поступок як в одиноких, так і в колективних конфліктах; організувати обов'язкові примирюючі камери і проводити третейські суди, щоб ці установи могли запобігти всякому розладу господарського життя; збирання, перевірка і зведення статистичних відомостей з питань праці». Згідно з розписом Міністерства праці в Україні існувало дев'ятнадцять комісаріатів праці, які ділилися на три розряди. На Волині існували комісаріати третього розряду, до штату яких входило дев'ять урядовців і створювалися вони у Житомирі та Рівному [19].

П.Скоропадський прагнув, щоб у робітничому питанні ставилося завдання створити робітниче законодавство, яке б на перший план поставило інтереси держави, а не окремих класів. Однак зробити це швидко і професійно не вдалося. На початку липня 1918 року на Волині розпочався страйк залізничників, який переріс у загальноукраїнський. У зверненні Всеукраїнської центральної ради професійних спілок до Голови Ради Міністрів повідомлялося, що страйк залізничників є наслідком державної політики щодо робітництва [20]. Зі свого боку, у «Спогадах» П.Скоропадський згадує, що основною ідеєю страйку було припинити довіз продовольства у великі центри, аби підірвати стабільність держави. І оскільки уряд не піддався провокаціям з боку окремих його ватажків, підбурюваних більшовицькими агітаторами з Росії, то страйк за два тижні був припинений. Страйкуючим виплатили заробітну плату за попередні місяці й роботу залізниць було відновлено [21].

Українським урядом велася робота зі зменшення кількості безробітних. З ініціативи Міністерства праці для підтримки безробітних Рада Міністрів ухвалила 5 серпня 1918 року закон про організацію громадських робіт, на що було відпущено 2 557 535 крб. Із даних коштів 300 тис. крб. виділялося Волинському губернському земству на відбудову зруйнованих будинків. Названі роботи мали проводитись під пильним контролем Міністерства праці, щоб до робіт передусім залучалися безробітні [22].

Щоб якимось покращити становище безробітних, яких на Волині внаслідок повернення біженців було надзвичайно багато, 1 червня 1918 року Волинський губернський староста видав обіжник до голів повітових земських управ, в якому пропонував направляти у південні райони губернії для збору хлібів німців-колоністів, що поверталися додому і не мали засобів до існування. Для роботи на полях передбачалося сформувати загони по 50-60 чоловік, які забезпечувалися продуктами харчування і охороною. Робітники отримували в тиждень 7 фунтів хліба, 1,5 фунта сала, 5 фунтів пшона або іншої крупи, 5 фунтів гороху. До пайка вони отримували за кожну складену копицю 10-й сніп і за зв'язаний за жницями – 20-й сніп, а поденно при зведенні, молотьбі, снопов'язалках: жінки – 4 крб, чоловіки – 6 крб, косарі – 7 крб [23].

Безробіття та локауті були не єдиним злом, з яким довелося зіткнутися не тільки робітникам Волині, а й усієї України у 1918 році. Дошкуляла дорожнеча на предмети повсякденного вжитку та продукти харчування. До середини серпня ціни на всі продукти харчування піднялися в декілька разів, а реальна заробітна плата знизилась. Та хоча зменшення й було значним, воно не досягло того катастрофічного рівня, до якого опустилася заробітна платня у 1919 році, коли вона склала 27% прожиткового мінімуму. Уряд постійно працював над формуванням заробітної плати і врегулюванням відносин між робітниками та власниками. Восени 1918 року була розроблена тарифна сітка оплати праці в цукровій промисловості, аби уникнути непорозумінь між цукрозаводчиками і робітниками [24].

Гетьман розумів, що «сам народ хоче просто покращення свого побуту», однак, як зазначив він сам, на нього весь час «тиснули Протофіс і Союз землевласників», тому 17 серпня 1918 року Рада Міністрів прийняла закон, за яким міністру торгівлі і промисловості, за згодою міністра праці, було надано право відступати від норми 8-годинного робочого дня, встановленої законом Центральної Ради від 25 січня 1918 року [25]. Таке рішення було прийняте й тому, що відбувалися постійні скарги промисловців до органів влади про те, що причиною зниження продуктивності праці на підприємствах стало скорочення робочого дня до 8 годин і непомірно висока заробітна плата робітникам. Так, якщо до війни на Волині лісоруб отримував у день 1 крб. 50 коп., а кваліфікований робітник 3 крб. у день, то на початку 1918 року лісоруб отримував 15 крб., а кваліфікований робітник

20 і більше карбованців у день; заробітна плата робітника механічного заводу до війни становила 1 крб.50 коп. у день, а на початку 1918 року вона складала 13 крб. за 8-годинний робочий день; у шкіряній промисловості заробітна плата виросла із 10 до 200 крб. в тиждень, при тому, що пуд кори, необхідної для обробки шкіри, обходився заводчику замість колишніх 15 коп. за пуд у 4 крб. 75 коп [26].

Та не тільки заробітна плата впливала на зменшення прибудків власника і зниження продуктивності виробництва. Що ж стосується шкіряної промисловості, то головною причиною занепаду, як вважали власники заводів, було введення в роки війни монополії на виробництво і продаж шкіри. Держава встановила тверду таксу, за якою власник повинен був продавати їй свою продукцію. Підприємці скаржилися, що монополія не враховувала постійне зростання цін на матеріали, засоби виробництва, робочі руки. До того ж, як повідомлялося у доповідній записці Спілки власників шкіряних заводів України до міністра продовольства, за роки війни в Україні розвинулась кустарна шкіряна промисловість, що склала конкуренцію великим заводам. Кустарі купували сировину прямо у населення за надзвичайно високими цінами, в той час, коли великі заводи змушені були простоювати через нестачу сировини, що доставлялася залізницею. Хоча якість шкіри, виробленої у дрібних промисловців, була надзвичайно низька і вироби, виготовлені із неї, слугували не більше 2-3 місяців, однак «голодний ринок» їх купував. Це приносило великі прибутки, і скрізь, де тільки були підходящі умови – на берегах рік, озер, струмків – виникали сотні «заводів», все обладнання яких складалося із однієї або декількох діжок і ступи для подрібнення кори. Тому вихід із ситуації, що склалася, власники великих заводів вбачали у вільній торгівлі, що передбачала вільну конкуренцію [27].

Держава все ж таки змушена була залишити існування шкіряної монополії, оскільки присутні в Україні і, зокрема на Волині, австрійські та німецькі війська намагалися всілякими шляхами скуповувати у місцевого населення шкіру, сало та інші продукти тваринництва і вивозили їх у прикордонні райони, щоб звідти переправляти додому. Про це Міністерство продовольства неодноразово повідомляли агенти при уповноваженому по заготівлі худоби у Волинській та Подільській губернії. Зокрема агент Ю.Ніколенко сповіщав, що щоденно в район Волочиська та Сатанова тягнуться підводи, завантажені шкірами та салом. Таким же шляхом скупщики із Австрії та спекулянти України проганяли худобу по 2-10 голів і провозили зерно [28]. Тому шкіряний відділ Міністерства продовольства направив 20 червня 1918 року обіжник до районних комітетів по шкіряних справах, де говорилося про збереження шкіряної монополії до видання нового закону [29].

Для розвитку шкіряної промисловості та налагодження роботи шкіряних заводів 23 травня 1918 року міністром продовольства була видана обов'язкова постанова, за якою всі власники і зберігачі дубильного екстракту й інших дубильних матеріалів, необхідних для обробки шкіри, та власники шкіряних заводів повинні були на перше число кожного місяця повідомляти районному комітету зі шкіряних справ відомості про кількість дубильного екстракту. Особи, які не виконували дане розпорядження, підлягали штрафу до 3000 крб. або арешту у в'язниці до 4-х місяців. Районний комітет зі шкіряних справ мав право реквізувати не заявлений екстракт і дубильні матеріали і розподіляти їх між заводами, аби ті не припиняли своєї роботи і нарощували власні потужності [30].

Незважаючи на відносно повільні темпи зростання, харчова промисловість зберігала значення найрозвинутішої. Як і завжди, прогресувала цукрова її підгалузь. На Волині влітку 1918 року діяло 18 цукрових заводів: 14 пісочних,

2 пісочно-рафінадні, 1 рафінадний і 1 пачечно-рафінадний [31].

Щоб налагодити роботу заводів, 14 червня 1918 року було прийнято закон про забезпечення цукрових заводів буряками врожаю 1918 року. Закон сповіщав, що врожай буряка, засіяного на власній землі цукрових заводів або ними орендованій, є власністю заводів. Ті, хто здійснив посів буряка на означених землях, повинен був передати землі заводам або врожай із них, за що отримував грошову компенсацію [32].

Для обробки плантацій і реалізації врожаю буряка 1918 року урядом Української Держави було видано закон про фінансування цукрової промисловості. На підставі цього закону більшість цукрових заводів Волині отримали необхідну їм позику: Андрушівський завод отримав 700000 крб., Антонінський – 1494500 крб., Іванківський – 641750 крб., Клембівський – 439250 крб., Корецький – 341160 крб., Новоселецький – 435000 крб., Старокостянтинівський – 1185100 крб., Червонський – 720400 крб., Шепетівський – 787150 крб., Янушпольський – 1392200 крб [33].

До літа 1918 року майже всі землі, що належали цукрозаводчикам Волині, були засіяні буряками. Ще до посіву управління заводів уклало із селянськими товариствами угоду про обробіток

цукрових плантацій, відпустило їм насіння й добриво, а також видало на посів по 100 крб. за кожну посіяну десятину. Однак уже 10 червня 1918 року більшість цукрових заводів сповіщали Волинського губернського старосту про відмову селян працювати на плантаціях. Селяни вимагали поденної оплати у розмірі 15 крб. за 8-годинний робочий день. Звертаючись до губернського старости, власники заводів просили владу примусити селян працювати, на що староста відмовив, вказуючи, що права на примусову працю немає і запропонував запросити сторонніх робітників, обіцяючи, що в разі необхідності їм буде забезпечена охорона [34].

11 серпня 1918 року у Житомирі відбулися збори директорів цукрових заводів Волинської губернії, скликані Волинським губернським старостою. На зборах сповіщалося, що «якщо становище цукрової промисловості Волині не можна назвати блискучим, то його можна вважати задовільним.» Заслуга у цьому, як повідомляли цукрозаводчики, належала Бюро бурякових плантацій, яке перейшло у відання Волинського губернського земства. Взявши на себе завдання врегулювання взаємовідносин між цукрозаводчиками і плантаторами, Бюро сприяло збереженню цукрових плантацій і з допомогою заводських інструкторів довело роботу на плантаціях до завершення. Таким чином, загальна площа посіву цукровими буряками на Волині у 1918 році склала 20115,4 дес., тобто 82% середньої площі посіву за останні 10 років, а всього у Волинській губернії (рахуючи приватновласницькі плантації, не законтрактовані заводами) – 22615,4 дес., тобто 92,7% нормальної площі. Урожай буряка у цьому ж році, за прогнозами місцевої влади, планувався у 1297324 дванадцятипудових берківців [35].

Оскільки велика заслуга у забезпеченні доброго врожаю належала Бюро бурякових плантацій, то збори цукрозаводчиків постановили підтримати ідею існування Бюро і надалі, взявши на себе його утримання, сплачуючи по 18 коп. з кожного 12-пудового берковця [36].

Із 29 по 31 серпня 1918 року відбулося засідання Волинської губернської земельної комісії, на якій обговорювали питання підготовки земель до посіву майбутнього року і збирання врожаю буряка цього року. З метою забезпечення інтересів всього населення і на основі закону 8 липня 1918 року «Про міри боротьби з розрухою сільського господарства», комісія встановила норму оплати за сільськогосподарські роботи у цукрових районах Житомирського, Новоград-Волинського, Рівненського, Ізяславського, Острозького, Старокостянтинівського, Дубенського і Кременецького повітів: 1. при поденних роботах, що не вимагали особливої практичної підготовки без харчування робітника: дорослому робітнику (не спеціалісту) – 5 крб., жінці – 4 крб., юнаку – 2 крб. 50 коп., дорослому робітнику із парою коней без харчування – 25 крб. у день; 2. вартість дрібної оранки однієї десятини – 45 крб., вартість глибокої оранки однієї десятини – 75 крб.; 3. вартість копання 1-го пуда буряка – 20 крб.; 4. привіз 1-го пуда буряку на відстані: 2 верст – 7,5 коп.; 5. верст - 11,5 коп.; 6. верст - 15 коп.; 7. верст - 18 коп.; 8. верст - 21 коп. Більше 20 верст до плати за 20 верст у 51 с коп. додається по одній копійці за пудо-версту [37]. З метою попередження спекуляції буряком і забезпечення ним заводів 10 жовтня 1918 року Міністерство фінансів видало обіжник, в якому затвердило ціну на купівлю буряка цукровими заводами у селян-плантаторів у розмірі від 14 крб. 50 коп. до 24 крб. 50 коп. за пуд [38]. Встановлені ціни діяли до 1 грудня 1918 року, що забезпечило цукровим заводам стабільну роботу на весь виробничий сезон.

Отже, завдяки ефективній економічній політиці українського уряду у співпраці із місцевою адміністрацією, на території Волинської губернії були проведені заходи по боротьбі із розрухою і налагодженню роботи промислових підприємств. Відновлення приватної власності сприяло зміцненню позицій українських промисловців, що дало можливість укласти низку нових торгових договорів для реалізації власної продукції за кордон. Стабілізація роботи залізничного транспорту, вирішення окремих соціальних питань, зміна робітничого законодавства призвели до позитивних зрушень не тільки в економічній, а й політичній сфері губернії.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Трембiцький В. Позиція Великої Волині в Українській державі 1918 року – Вінніпег; Нью-Йорк, 1993. – 112 с.; 2. Терела Г. В. Аграрна політика Української Держави П.Скоропадського// Дис.... канд. іст. наук: 07.00.01. / Полтавський державний педагогічний ун-т ім. В.Г.Короленка. – Полтава, 2000. – 236 с.; Мякота С. Є. Діяльність уряду гетьмана П.П.Скоропадського по відновленню й впорядкуванню транспортної мережі в Українській Державі. – К., 1995. – 14 с.; Мякота С. Є. Економічна політика уряду Української Держави (травень – грудень 1918 р.)// Дис.... канд. іст. наук: 07.00.01./ Київський національний ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 1997. – 190с.; 3. Известия Союза промышленности, торговли, финансов и сельского хозяйства Украины. – Київ. – 1918. – 5 листопада; 4. ЦДАВО України. – Ф. 1118. – Оп.2. – Спр.7. – Арк.17.; 5. Там само. – Арк. 20.; 6. Там само. – Арк. 21.; 7. Там само. – Арк. 11.; 8. ЦДАВО України. – Ф. 1060. – Оп.1. – Спр.37. – Арк. 46.; 9. Там само. – Арк. 38.; 10. Вісник Міністерства земельних справ. – Київ. – 1918. – 15 вересня. – С. 8; 11. Державний вісник.

– Київ. – 1918. – 14 липня.; 12. ЦДАВО України. – Ф. 1061. – Оп.1. - Спр.2. – Арк. 23-23 зв.; 13. Державний вісник. – Київ. – 1918. – 20 червня.; 14. Вісник політики, літератури й життя. – Відень. – 1918. – Ч. 202. – 12 травня. – С. 294; ЦДАВО України. – Ф. 1064. – Оп.1. – Спр.12. – Арк. 79 зв.; 15. Державний вісник. – Київ. – 1918. – 20 червня; 16. Державний вісник. – Київ. – 1918. – 19 липня; 17. Державний вісник. – Київ. – 1918. – 19 липня; 18. Андрусишин Б. У пошуках соціальної рівноваги: Нарис історії робітничої політики українських урядів революції та визвольних змагань 1917-1920 рр. – Федерація профспілок України. – К., 1995. – С. 163.; 19. Там само. – С. 78-79.; 20. Держ. архів Житомирської обл. – Ф.Р-1644. - Оп. 1. – Спр.4. - Арк. 175; 21. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. Гол. ред. Я.Пеленський. – К.: Філадельфія, 1995. – С. 222-223.; 22. Державний вісник. – Київ. – 1918. – 15 серпня; 23. ЦДАВО України. – Ф. 1033. – Оп.1. – Спр.3. – Арк. 184.; 24. Андрусишин Б. Вказ праця. – К., 1995. - С. 160.; 25. Державний вісник. – Київ. – 1918. – 31 серпня.; 26. ЦДАВО України. – Ф. 1118. – Оп.2. - Спр.7. – Арк.13, 19, 20.; 27. ЦДАВО України. – Ф. 2196. – Оп.1. - Спр.20. – Арк. 54.; 28. ЦДАВО України. – Ф. 2196. – Оп.1. - Спр.20. – Арк. 142.; там само. – Ф. 1117. – Оп. 1. – Спр. 2 – Арк. 325.; 29. Держ. архів Житомирської обл. – Ф.Р-1585. - Оп. 1. – Спр.40. - Арк. 4.; 30. ЦДАВО України. – Ф. 726. – Оп.1. - Спр.2. – Арк. 67.; 31. ЦДАВО України. – Ф. 2199. – Оп.1. - Спр.293. – Арк. 9-11.; 32. Державний вісник. – Київ. – 1918. – 16 червня.; 33. ЦДАВО України. – Ф. 2196. – Оп.4. - Спр.10. – Арк. 130 зв-31.; 34. Держ. архів Житомирської обл. – Ф.Р-1644. - Оп. 1. – Спр.30. - Арк. 32,36.; 35. ЦДАВО України. – Ф. 2196. – Оп.7. - Спр.22. – Арк. 1-1 зв.; 36. Там само. – Арк. 2 зв.; 37. ЦДАВО України. – Ф. 1061. – Оп.1. - Спр.319. – Арк. 30 -31 зв.; 38. ЦДАВО України. – Ф. 1033. – Оп.1. – Спр.3. – Арк. 21.

Ю.В.Телячий

«ЗАПИСКИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ.ШЕВЧЕНКА» В 1917-1921 РР.

«Революція й національно-державне зрушення українського народу в 1917-1920 рр. витворили поруч із цінностями політичного характеру також величезні здобутки культурні», – свідчив учасник національно-визвольної боротьби, відомий культурний діяч, бібліотекознавець Л.Биковський [1, с. 5]. Важливе місце у формуванні національно-патріотичного світогляду, розвитку і популяризації вітчизняної освіти, науки і культури в 1917-1921 рр. належало періодичній пресі та спеціальним фундаментальним виданням наукового характеру, таким як «Книгарь», «Наше минуле», «Літературно-науковий вісник», «Записки Наукового товариства ім.Шевченка» та ін. Незважаючи на наявність значної кількості досліджень з історії українського книжкового видавництва, періодичної преси 1917-1921 рр. [2-7], поза увагою науковців опинилася історія «Записок Наукового товариства ім.Шевченка» революційної доби, тоді як «Книгарю» та «Нашому минулому» присвячені статті Т.Скрипник, Ю.Телячого та ін. дослідників [8-10]. Одним із небагатьох видань, де простежується зміст «Записок НТШ» на різних історичних етапах, у т.ч. й у революційні часи, є сучасна фундаментальна історико-бібліографічна розвідка В.Майхера «Бібліографія «Записок Наукового товариства імені Шевченка»: Томи I-CCXL (1892-2000). (Львів, 2003 р.) [11, с. 326-329].

За своїм значенням «Записки НТШ» – унікальне видання Наукового товариства імені Т.Шевченка, започатковане у Львові 1892 р. за фактичною редакцією О. Кониського [12]. Упродовж усього періоду існування збірник консолідував кращі наукові сили України, передусім науковців - українознавців. З ним співпрацювали майже всі відомі українські вчені. За час редагування М.Грушевського (1895-1913 рр.) «Записки...» стали періодичним науковим журналом високого рівня, присвяченого ключовим питанням української історії та культури з багатою науковою хронікою і бібліографією [13, с. 745].

Початок Української революції (1917 р.) яскраво продемонстрував прагнення українського народу до освіти й науки рідною мовою. У часи майже постійного військового протистояння, частих змін влади (1917-1921 рр.) книговидавництво і преса зазнали періодів піднесення, спаду й навіть занепаду. Однак «Записки...» продовжували залишатися вірними своїм науковим, історичним традиціям. Журнал виступав консолідуючим науковим друкованим органом західноукраїнської інтелігенції.

У 1917-1921 рр. він друкувався у Львові у друкарні НТШ. Наявна статистика інформує про загальну динаміку видання впродовж революційної доби [11, с. 14].

Рік видання	Місце видання	Том	Кількість томів на рік	Кількість книжок на рік	Загальна кількість сторінок на рік	Примітка
1917	Львів	119-120, 123-124	4	2	689	119-120, 123-124 разом
1918	–/–	125-127	3	2	490	126-127 разом